

УДК 94(477=112.2)

Володимир Васильчук

НІМЕЦЬКА СПІЛЬНОТА У КИЄВІ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

- Мета* статті полягає в дослідженні діяльності видатних німців Києва в різні періоди історії України. Актуальність теми – у використанні досвіду минулого в умовах становлення сучасної Української держави.
- Ключові* слова: етнічні німці, ректор університету, освітня і економічна політика, національне питання держави, громадські організації.

Київ – одне з найдавніших європейських міст, адміністративний, науковий та культурний центр нашої держави. Українські німці здійснили вагомий внесок у розвиток господарсько-економічних традицій, духовності та розбудови Києва. Практично за всіх історичних епох вони незмінно залишалися носіями власної етнічної самобутності, разом з українцями успішно сприяли розвитку міста.

Першими дослідниками київської старовини були М. Берлінський – автор фундаментальної праці “Історія міста Києва” 1798–1799 рр., І. Фундуклей – автор “Обозрения Киева в отношении к древностям”, 1847 р. та М. Закревський – автор “Описания Киева” 1868 р. [1]. Ними були здійснені ґрунтовні історичні розвідки, що стосувалися окремих топографо-археологічних об’єктів міста. Важливе значення для висвітлення проблеми мають історико-краєзнавчі та культурологічні нариси М. Рибаківа [2], а також праці І. Кулинич, Н. Кривець, А. Кудряченка, О. Дингеса та ін. Важлива інформація, яка торкається теми, міститься в дослідженнях І. Гирича, І. Винниченко та ін. [3.] Проте більшість цих праць присвячені загальним питанням історії німецького етносу в Києві й лише частково висвітлюють означену проблему.

Сучасні зарубіжні науковці зосереджують свою увагу на дослідженні передумов і перебігу самого процесу формування українсько-німецьких зв’язків, як загальноєвропейського феномену. Слід відмітити фундаментальні праці німецьких дослідників І. Фляйшгауер, К. Баде, де показано внесок німців у господарсько-економічне життя України [4]. У 2006 р. вийшла книга Е. Людмана “Україна” [5]. Вдруге у 2000 р. була надрукована монографія іноземного члена Національної Академії наук України – австрійського історика А. Каппелера “Мала історія України” [6]. Загалом останні десятиріччя спостерігається великий інтерес до вивчення історії відносин між нашими народами, які торкаються не лише міждержавних політичних контактів, а являють собою складний синтез взаємин народів, що формувалися протягом багатьох століть на теренах сучасної України.

Більше двадцяти століть життя німців нерозривно пов’язано з українською землею. М. Грушевський вказував, що одним з найдавніших представників германського етносу є бастарни, які мігрували на західні терени слов’янства у III–I ст. до н. е. [7, с. 70]. Готи з’явилися на українських землях у III–V ст. н. е., утворивши – могутній союз племен. Вже з перших етапів творення державності у східних слов’ян на цих теренах з’являються германські поселення. У варяжську епоху політичний центр Києва (поруч з торговим Подолом і Оболонью) був сьогоденний Печерськ, де ще в XVII ст. існували Варяжські печери, колодець та ін. Про відношення місцевих племен до готів свідчать не дуже благозвучні назви сучасних населених пунктів України: Зміїв, Гадяч та ін., якими місцевий люд

“нагородив” адміністративні центри завойовників (слово “гот” сприймалося як старослов’янське – “гадь”, тобто змія, гадюка) [8, с. 8, 30–31]. Історія київських німців налічує не одне століття, оскільки поодинокі уродженці німецьких земель осідали на території міста від часу його заснування. Про німецьких купців, ремісників, місіонерів, дипломатів у місті на Дніпрі неодноразово згадують стародавні джерела. У зв’язку з цим, проблема походження Києва постійно привертала увагу науковців. Так, німецький історик Г. Байєр, зокрема стверджував, що Київ – це готський король.

Перші зафіксовані контакти між германцями і слов’янами починаються в VIII ст., за часів правління імператора Карла Великого. Наприкінці VIII – на початку IX ст. успішна зовнішня політика Києва сприяла швидкому зростанню масштабів його дипломатичних зв’язків. Недаремно територія Русі (Руслагена) згадується в скандинавських сагах як “Гардаріка” – “країна міст”. 838 р. посланці Русі відвідали Константинополь, а 839 р. вони прибули до столиці Східно-Франкської імперії Інгільгейму до франкського імператора Людовика Благочестивого. Цей факт був зафіксований у Бертинській хроніці єпископом Пруденцією [9, с. 41, 104–105, 147]. Завданням посольства було намагання східнослов’янської верхівки встановити дружні відносини з європейськими державами.

959 р. Ольга надіслала посольство до германського імператора Оттона Великого. В 961 р. у відповідь на цей візит до Києва прибула місія на чолі з єпископом Адальбертом з монастиря у Трирі. З цього часу політичні контакти Русі та Германської імперії стали регулярними: місія “миру і дружби” відіграла значну роль. Після прийняття християнства, Київ став колыскою християнства на Русі і остаточно визначився як європейська столиця. Довгі часи назва Русь була національним іменем українського народу; дотепер ще у далеких малосвідомих околицях уживається назва русин, руський.

Західноєвропейські джерела дають цінний і об’єктивний матеріал про Київ. Велич столиці давньоруської держави настільки вражала сучасників, що Київ часто називали “другим Константинополем”. Більш докладно акцентує увагу на наших землях “Хроніка” (1018 р.) Тітмара Мерзебурзького, де він захоплюється розмірами й багатством столиці Русі: “У великім цім місті, столиці королівства, є більше 400 церков і 8 ринків, люду нечисленна сила” [10, с. 31]. Розвиток міста сприяв подальшому зростанню німецького етносу в ньому, який зберігав свою мову і культуру. Цьому значною мірою сприяло розвинуте міське самоврядування. Стародавній Київ був одним із найбільших і густонаселених міст Європи. Він займав площу в 400 га, на якій мешкало близько 50 тис. чоловік. У IX–XI ст. Русь, перебуваючи на перехресті важливих торговельних шляхів, була пов’язана з “усіма сторонами світу”, і це відіграло неабияку роль у її тогочасному економічному й культурному піднесенні, посиленні зв’язків з європейським світом. У XI ст. у Регенсбурзі виникає навіть окрема корпорація купців, т. зв. русаріїв, котрі спеціалізувалися на торгівлі з Києвом та іншими містами Русі. Період правління Ярослава Мудрого в Києві – торговому центрі – виникла релігійна община поляків, італійців та німців, яким дозволили сповідати свою віру при умові, що вони не будуть поширювати її серед міщан. Разом з торгівлею розвивалися і династичні зв’язки з германською елітою.

Київ, який був важливим транзитним пунктом торгівлі вабив німецьких купців, послів багатством товарів і місцевого, візантійського та східного походження. Вже у ранню новочасну добу посол німецького імператора Рудольфа II Еріх Лясота залишив цінні спогади про свою подорож на Запорозьку Січ улітку 1594 р. і зафіксував свої враження про красу Києва. Він згадує про собор Св. Софії, Златоверху Михайлівську церкву, Печерський монастир і особливо київські будинки з мальовничими садками [11, с. 57–58].

Від XVII ст. у Києві на Подолі вже існувала німецька громада. Аж до середини XVIII ст. німецький елемент в Україні був представлений виключно невеликими групами купців та ремісників, поселенцями на землях Війська Запорозького. З другої половини XVIII ст. в Україні з'являються німецькі колонії. Це пов'язано з державною політикою імператриці Катерина II, яка 22 липня 1763 рр. видала маніфест про запрошення іноземних колоністів, що й поклато початок процесу масової німецької колонізації України. До Києва рушили переселенці із Європи, серед яких було багато німців. Їх приваблювало те, що місто забезпечувало притулок, де можна переховуватися у випадку небезпеки, а також продавати продукти власного виробництва [12, с. 138–139]. Згідно законів виданих Катериною II, німці могли відкривати власну справу і при цьому не сплачувати податки протягом 30 років.

Зі створенням 18 грудня 1708 р. Київської губернії Київ став губернським містом і простягався уздовж Дніпра приблизно на 17 км. У XVIII ст. у Києво-Могилянській академії успішно працювали німецькі викладачі-вчені К. Фоген, К. Ремер. У цей самий період відомі українські просвітителі С. Тодорський, Г. Чужинський, Г. Сковорода мали змогу не лише навчатися, а й викладати в німецьких університетах. Їхні праці друкувалися у Німеччині й мали практичне значення для всієї просвітницької спільноти. В кінці XVIII–XIX ст. в університетах Німеччини вивчали не лише богословські праці Ф. Прокоповича, а й історичні, публіцистичні та музичні твори професорів і вихованців Києво-Могилянської академії. В середині XVIII ст. славістичні студії у Німеччині зосереджувалися в Геттінгенському університеті де група вчених-просвітників активно цікавилися слов'янським світом та його культурою і внесли вагомий внесок в їх вивчення (А. фон Галлер, Г. Гейне, Й. Гмелін, О. Шлецер та ін.). Вони систематично друкували наукові розвідки й рецензії зі славістики, які пробуджували інтерес німецької громадськості до слов'янських народів, їх культури та історії.

1728 р. у Києві на Подолі відкрилася перша приватна аптека, власником якої був німецький провізор Й. Гейтер (Ейстер) (з 1986 р. – діюча аптека-музей). Його справу успадкував зять – Георг Бунге, який походив з містечка Шталлупен у Східній Пруссії. Від 1768 р. він є фундатором німецької євангелійно-лютеранської общини в Києві – представники, якої ще й сьогодні мешкають у будинку на вулиці Лютеранській № 22 у стінах колишньої кірхи Св. Катерини. З восьми синів та чотирьох доньок Г. Бунге майже всі присвятили своє життя фармацевтиці та медицині. У 1779 р. при затвердженні у званні привілейованого аптекаря він прийняв російське підданство. У 1791 р. за постановою Дворянського зібрання рід Бунге отримав почесне громадське визнання – був вписаний у книгу родоводів Київської губернії, отримавши грамоту на дворянство.

Серед представників цієї династії привертає увагу онук аптекаря, реформатор епохи царювання Олександра II та Олександра III, Микола Християнович Бунге, який народився у Києві 11 листопада 1823 р. і був хрещений у лютеранській церкві Св. Катерини. Золотий медаліст першої київської гімназії. Микола Християнович успішно закінчив в 1845 р. Київський університет [13, арк. 1–2], а у травні 1859 р. попечитель Київського навчального округу, вчений-хірург М. Пирогов призначив професора М. Бунге на посаду ректора університету Св. Володимира [14, арк. 4]. Він був тричі ректором університету (1859–1862 рр.), (1871–1875 рр.), (1878–1880 рр.) [15, арк. 4]. Талановитого вченого, педагога та успішного організатора фінансових справ Миколу Бунге у червні 1880 р. за рекомендацією і з дозволу Олександра II призначають на посаду товариша (заступника) міністра фінансів, незабаром – міністра фінансів Росії (1881–1886).

Він не мав своєї сім'ї і за заповітом залишив університету та “Товариству допомоги” колишнім студентам університету шість тисяч сто вісімнадцять карбованців. На ці кошти були засновані щорічна іменна премія за найкращу студентську роботу з економічної проблематики, два щорічні грошових утримання нужденним студентам з відмінним навчанням, щорічна стипендія імені М. Х. Бунге та ін. У Державному архіві м. Києва, у фонді “Київський університет м. Києва 1834–1920 рр.” зберігаються “Правила о стипендии Тайного Советника Н. Х. Бунге при Императорском Университете Св. Володимира” [16, арк. 4–21].

У 1887 р. імператор Олександр III, що високо цінував діяльність видатного вченого, призначив його головою Кабінету міністрів Російської імперії (1887–1895 рр.). Перебуваючи на державних посадах протягом 15 років, він проводив політику спрямовану на захист вітчизняної економіки від іноземної конкуренції, розширення зовнішніх ринків, удосконалення зовнішньоторговельної і митної політики, здійснення заходів, які заохочували національне виробництво.

Від заснування у Києві університету ім. Св. Володимира, там працювали і викладали видатні німецькі науковці. Одним з них був професор кафедри ботаніки В. Бессер. У 1839 р. після його відставки цю посаду обійняв Р.-Е. Траутфеттер, який опікувався ботанічним садом університету. Він же працював ректором університету в 1847–1859 рр. Двічі (1883–1890 рр.) ректором був М. Ренненкамф. Професор грецької словесності І. Нейкірх виконував обов'язки ректора Київського університету 1843, 1847, 1856, 1859–1860, 1861 та 1862 рр. Зоологію викладали К. Кеслер, А. фон Мідендорф, хімію – Й. Фонберг, мінералогію й геогнозію – Е. Гофман, експериментальну фізику – М. Авенаріус (автор відомого закону) та ін. М. Авераніус зробив вагомий внесок у наукове вивчення клімату Києва, методику метеорологічних спостережень та їх обробку. Він створив київську школу метеорологів, з якої вийшли відомі вчені, які внесли значний вклад в загальний розвиток метеорології, особливо у вивчення погодних процесів і клімату України.

Важливе значення для столичного університету мала діяльність завідувача його бібліотекою М. Кордта. Він разом з архітектором К. Осьмаком розробив проект будинку бібліотеки університету (філія № 1 Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського) [17, с. 440; с. 351]. У Київському університеті навчався і працював, відомий організатор науки, мандрівник, дослідник Арктики, академік О. Шмідт та ін.

У другій половині XVIII ст. значний внесок у створення світової концепції літератури зробив німецький письменник, філософ і етнограф Йоганн Готфрід Гердер. Ідеї Гердера суттєво вплинули на розвиток нової української літератури, вивчення народної творчості. Так, Т. Шевченко постає саме як поет-романтик і залишається під впливом романтизму до кінця життя. У збірці “Народні пісні” (1778–1779; друге видання – “Голоси народів у піснях”, 1807) Гердер опублікував пісенні твори різних народів, зокрема слов'янських, де високо оцінив уснопоетичну творчість українців. У “Деннику моїх подорожей” Й. Гердер писав: “Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, весела влада народу, його музичний хист, родюча земля, колись прокинеться: постане велика, культурна нація” [18, с. 392; с. 158]. У XIX ст. німці обіймали чільні посади в міській адміністрації Києва: генерал Бухгольц, військовий і цивільний губернатор Фенш, комендант київської фортеці генерал-майор Массе, генерал-ад'ютант граф Д. Остен-Сакен був членом Державної Ради (19 березня 1814 р. був призначений військовим губернатором Парижу) та ін.

Німецькі вчені, художники, будівельники та інші майстри своєї справи залишили помітний слід в житті України та її столиці. Від 1731 р. в Києві працював архітектор Йоган Готтфрід Шедель, який народився у м. Вандсбек

(нині частина Гамбурга). Початком його праці в місті, було перебування мазепинського корпусу Могиллянської академії. Найбільш знаменита його споруда – Лаврська чотирьох ярусна дзвіниця (96.52 м), яка будувалася з 1731 р. до 1745 р. у перехідному стилі від бароко до класицизму. Цікаво що, у контракті, який монастир уклав з Шеделем, зазначалося, що він повинен збудувати в монастирі кам'яну дзвіницю “проти даного в Москві образца...” [19, с. 161, с. 159]. Архітектор реконструював будинок митрополита в Софійському соборі. 1744–1748 рр. Поновив його мурі з так званою Брамою Заборовського, вдало поєднуючи в ній стильові декоративні ознаки бароко з мотивами народного орнаменту. Він же реконструював головну дзвіницю Софійського собору, вежу та галерею церкви Різдва Богородиці на Дальніх печерах Києво-Печерської лаври та Кловський палац.

1769 р. у Воздвиженській церкві (ближні печери Лаври) німецький різьбяр та художник К. Шверін виготував триярусний іконостас, написав низку образів святих та ікону “Воздвиження”. 1895–1898 рр. Німці Г. Шлейфер та Е. Братман були творцями низки будівель у стилі модерн – готель “Континенталь” на 100 номерів. (Національна музична академія), Театр Соловцова на 1105 місць (Національний академічний драматичний театр імені Івана Франка) та будинків на вулиці Городецького, Лютеранській та ін. 1897–1898 рр. у Києві була зведена центральна хоральна синагога (Бродського) за проектом архітектора Г. Шлейфера. Сьогодні одну з цих вулиць Києва прикрашає “Будинок вдови, що плаче” спроектований Е. Братманом. Назва будинку пов'язана, напевно, із тим, що його фасад прикрашає голова медузи – сумне жіноче обличчя з каштановим листями на чолі, здається плаче, коли йде дощ і вода стікає по її кам'яних щоках.

У Києві тривалий час працював В. Шретер, за проектом якого було зведено новий міський театр (Київський національний академічний театр опери та балету ім. Тараса Шевченка) у стилі французького ренесансу.

Чималий внесок у київську архітектуру зробив виходець із Пруссії О. Шілле – автор будівель Колегії П. Галагана (Державний музей літератури України), біржі (клуб Управління справами Кабінету міністрів України), музичного училища Російського музичного товариства та Міської думи, фонтанів у формі чаш київського водогону. Шілле також проектував для міста першу водонапірну башту (зараз – Музей води). За проектом петербурзького архітектора Р. Мельцера було споруджено Музей західного і східного мистецтва (Музей мистецтв ім. Богдана та Варвари Ханенків). Автором будинку Управління південно-західних залізниць був також архітектор німецького походження Олександр Гоген. Центральну будівлю Київського політехнічного інституту споруджено за проектом Ієроніма Кітнера. У 1911 р. одну з кращих бібліотечних споруд міста (нині Національна парламентська бібліотека України) було збудовано за проектом архітектора Е. Клаве. Ці архітектурні споруди і сьогодні прикрашають столицю нашої країни.

До цих знакових пам'яток німецьких авторів належить Володимирський собор в Києві архітектора І. Строма, пам'ятник князеві Володимирі скульптора барона Клодта фон Юргенсбурга [20, с. 472; с. 10–150].

Німці вписали яскраву сторінку у промислове та сільськогосподарське життя Київщини. У 1868 р. А. Струве у Києві почав будівництво залізничного мосту через Дніпро. Споруджений ним наприкінці 1870-х рр. металевий залізничний міст був на той час найбільшою з подібних споруд у Європі [21, с. 363–364]. Завдяки йому ж таки в Києві – уперше в Росії (1892 р.) та вдруге в Європі (після Берліна) – було пущено електричний трамвай. Струве провів у місті водогін, створив систему газового освітлення. На вулицях Києва з'явилося понад 500 ліхтарів. Автор починав свою службу кар'єру у Києві у чині штабс-капітана і

дослужився до генеральського чину, став Почесним членом Київського університету ім. Св. Володимира.

На Київщині з часів середньовіччя вирощували виноград. Приєднання Криму та Бессарабії до Росії (кінець XVIII–XIX ст.) підірвало монополію монастирського виноградарства в Києві й створило йому серйозну конкуренцію. Виноградники Печерської Лаври почали занепадати. Їх відновлення пов'язане з діяльністю відомої фірми “Кристер”, власником якої був саксонець В. Кристер. У 1848 р. він прибув до Києва, де купив на Пріорці біля Вітряних гір ділянку у князя Естергазі (38 десятин), і в 1850 р. створив фірму “Садівництво та насінневе господарство В. Кристер”. Вона стала відомою не далеко за межами Києва. Пустир був перетворений на дослідну ділянку, для якої із Бельгії виписано саджанці 300 сортів яблунь та груш, закладено фруктовий сад на 6 десятин. В. Кристер займався акліматизацією винограду та розпочав виробництво високоякісного вина. Починаючи з 1870 р. він видавав популярні наукові брошури, присвячені садівництву, городництву та догляду за ними на території України. Жителі Куренівки та Пріорки, здобувши знання у Кристера, працювали садівниками по всій Україні. Його справу продовжили сини – Юлій та Едмунд, які заклали нові фруктові розсадники на Нивках та інших місцях Києва.

У серпні 1911 р. робітник заводу “Арсенал” німець Ф. Андерс сконструював і побудував дирижабль “Київ”, а у жовтні на ньому здійснили політ 20 громадян міста. Таких польотів за рік було 160 і перевезено понад 200 пасажирів. Дирижабль був збудований частково на гроші киян, зібраних під час добродійного “аеробалу”, який відбувся 4 січня цього ж року в Публічній бібліотеці. Сьогодні ім'я Федора Андерса увічнено в назві однієї з київських вулиць, а його портрет займає почесне місце в галереї уславлених випускників Київської політехніки. Його син продовжив справу батька. Він їздив до Німеччини, де працював у відомого конструктора графа Фердинанда фон Цепеліна, підтримував тісні зв'язки з К. Цюлковським [22, с. 26–27; с. 347–348].

Рейнгольд Моріцович Глієр видатний композитор, диригент, педагог народився 11 січня 1875 р. в Києві в родині майстра музичних інструментів Ернеста Моріца Глієра уродженця Саксонії. Від 1914 р. Р. Глієр був директором Київської консерваторії. У київський період життя він створює симфонічну поему “Подражаніє Іезекілю”, нав'язну мотивами однойменного вірша Т. Шевченка (1918 р.). В роки громадянської війни Глієр інтенсивно співробітничав з Музичним товариством імені М. Леонтовича і Дніпросоюзом, пише на їхнє замовлення музику до спектаклів “Іван Гус”, “Гайдамаки” за мотивами шевченківських творів, до драматичної містерії “Великий льох”, оркеструє твори українських композиторів. Все життя тема України не сходила зі сторінок партитур Глієра. Після 125-літнього ювілею Т. Шевченка народжується симфонічна поема “Заповіт” за мотивами однойменного вірша Великого Кобзаря (1941 р.). Впродовж 1942 р. і на початку 1943 р. композитор завершив оперу “Рашель” і написав один з найкращих своїх творів – Концерт для колоратурного сопрано з симфонічним оркестром. Після Другої світової війни продовжував активно працювати і створив оперу “Гюльсара” (1949), балети “Мідний вершник” (1949) і “Тарас Бульба” (1952). Українські мелодії, поряд з мелодіями інших народів країни, часто звучали в концертах талановитого композитора. 2008 р. на базі Київського державного музичного училища був створений Київський інститут музики ім. Р. Глієра. Цей сучасний культурно-освітній центр музичного життя України сьогодні гідно продовжує кращі традиції найстарішого, першого на теренах України, професійного навчального закладу – Київського музичного училища [23, с. 782].

Яскравою постаттю київського наукового життя був фізіолог, академік Г. В. Фольборт. Перший із Фольбортів, Карл Фрідріх, прибув до Росії з

місіонерською метою. Якийсь час був пастором євангелічно-лютеранської кірхи в Могилеві. Згодом у Петербурзі К. Ф. Фольборт заснував притулок для хлопчиків, став віце-президентом петербурзької євангелічно-лютеранської консисторії, доктором теології. Його син, Олександр Фрідріх, за освітою медик, був академіком, відомим палеонтологом. Його ім'ям названий мінерал – фольбортит (ванадієво-кисла мідь). Син О. Фольборта, Георгій, став академіком Української академії наук, фізіологом, учнем академіка І. Павлова, за його ж направленням і потрапив до України – спочатку в Харків, потім у Київ [24, с. 3].

З проголошенням незалежності України німецька громада у Києві розпочала створювати та розширювати мережу своїх органів самоорганізації. Ключова роль у цій справі належить всеукраїнському товариству німців “Відергебург”, яке об'єднало найактивніших, свідомих представників німецької меншини. Товариство має центральні структури та регіональні ланки. Його перші структури було сформовано в Києві, Донецьку, Одесі, Криму, та ін. Визначною подією став Перший Всеукраїнський з'їзд німців України (21–23 листопада 1996 р., Київ). З метою об'єднання інтересів молодих громадян-німців у квітні 2000 р. почала роботу Всеукраїнська громадська організація “Німецька молодь в Україні”. Від 2000 р. у Києві діє “Асоціація німців України”, видається газета “Deutsche Zentrale Zeitung”. Проводячи роботу за територіальним принципом та об'єднуючи регіональні осередки, Асоціація засвідчила високу результативність своєї діяльності.

Пам'ятки духовної і матеріальної культури, господарсько-економічних традицій, які залишили представники німецького етносу, що працювали у Києві, стали цінним свідченням розмаїтих контактів двох народів, які назавжди залишаться загальноєвропейським історичним надбанням.

Список використаних джерел

1. *Берлінський М.* Історія міста Києва / Підгот. тексту до друку, передм. та комент. М. Брайчевського / М. Берлінський. – К.: Наук. думка, 1991. – 320 с.; *Обозрение Киева в отношении к древностям*, изданное И. Фундуклеем. Репринтне відтворення видання 1847 р. – К.: Літопис, 1996. – 111 с.; *Закревский М.* Описание Киева: В 2-х Т. – М.: Моск. археол. о-во, 1868. – Т.1. – 455 с.; Т.2 – 495 с.
2. *Рыбаков М.* Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва / М. Рыбаков. – К.: Кий, 1997. – 374 с.
3. *Кулинич І.* Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І. Кулинич, Н. Кривець. – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 272 с.; *Кудряченко А.* Вихідці з німецьких земель на теренах України: минуле і сьогодення / А. Кудряченко, І. Кулинич, В. Хохлачов. – К.: Наук. думка, 1995. – 72 с.; *Дынгес А.* Очерк истории немцев на постсоветском пространстве. 1989–2009 / А. Дынгес. – Донецк: ООО Аспек, 2009. – 320 с.; *Гирич І.* Київ ХІХ–ХХІ ст. Путівник. / І. Гирич. – К.: ДП Національне газетно-журнальне видавництво, 2013. – 256 с.; *Винниченко І.* Німці в Україні: Бібліографічний довідник. – К.: Геопрінт, 2011. – 351 с.
4. *Fleischhauer I.* Die Deutschen im Zarenreich. Zwei Jahrhunderte deutsch-russischen Kulturgemeinschaft. – Stuttgart: Deutsche – Verlags Anstalt, 1991. – 671 s.; *Deutsche im Ausland – Fremde in Deutschland: Migration in Geschichte und Gegenwart* / hrsg. Von Klaus J. Bade. – München: C. H. Beck, 1992. – 542 s.
5. *Lüdemann E.* Ukraine. 3., aktualisierte Aufl.-Orig.-Ausg.-München: C.H. Beck, 2006. – 230 s.
6. *Kappeler A.* Kleine Geschichte der Ukraine. 2., aktualisierte Aufl.-Orig.-Ausg.-München: C. H. Beck? 2000. – 347 s.; Україна. Процеси націотворення / Упор. Андреас Каппелер; пер. з нім. – К.: К.І.С., 2011. – 416 с.
7. *Грушевський М.* Історія України – Русі: В 11т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1991. – Т.1. – 736 с.
8. *Шероцький К.* Київ. Путівник. Репринтне відтворення видання 1917 року – К.: УКСП Кобза, 1995 – 376 с.; *Чорний Георгій* Київ досвітній / Георгій Чорний. – К.: Гамазин, 2014 – 172 с.
9. *Історія Києва.* Стародавній і середньовічний Київ: В 3 т., 4 кн. – К.: Наукова думка, 1986. – Т.1. – 382 с.; *Вейбуль Й.* Краткая история Швеции / Й. Вейбуль, Стокгольм: Шведский институт. Бра Баккер, 1994 – 147 с.
10. *Січинський В.* Чужинці про Україну. Вибір з описів подорожей по Україні та інших писань чужинців про Україну за десять століть. – К.: Довіра, 1992. – 255 с.
11. *Там само.*
12. *Рыбаков М.* Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. – К.: Кий, 1997. – 374 с.
13. *Державний архів м. Києва (ДАК).* – Ф.16, оп.465, спр.4758, арк.1–2. 14. *ДАК.* – Ф.16, оп. 298, спр. 56, арк. 4. 15. *ДАК.* – Ф.16, оп. 317, спр. 139, арк. 4. 16. *ДАК.* – Ф.16, оп.311, спр. 81, арк.1–21. 17. *Різун В.* Нариси історії Київського національного університету імені Тараса Шевченка 1834 – 2004 /

В. Різун та ін. – К.: Наша культура і наука, 2004. – 440 с.; Винниченко І. Німці в історії Київського університету (XIX – половина XX ст.) – К.: Геопринт, 2001. – 351 с. 18. *Гердер* Йоганн Готфрід Избранные сочинения. – М.: Л.: Госполитиздат, 1959. – 392 с.; Сичинський В. Чужинці про Україну. – К.: Довіра, 1992 – 255 с. 19. *Єфремов С.* Історія українського письменства / С. Єфремов; [худож. оформл. В. Штогриня]. – К.: Феміна, 1995. – 688 с. 20. *Історія української архітектури* / Ю. Асєєв, В. Вечерський, О. Годованок та ін.; В. Тимофійенко. – К.: Техніка, 2003. – 472 с.; Асєєв Ю. Джерела. Мистецтво Київської Русі. – К.: Мистецтво, 1980. – 215 с. 21. *Рибаків М.* Невідомі та маловідомі сторінки історії Києва. – К.: Київ, 1997. – 374 с. 22. *Там* само. 23. *Провідники духовності в Україні: Довідник* / І. Ф. Курас (голова ред. кол.) – К.: Вища школа, 2003. – 782 с. 24. *Родовід з Німеччини* // *Zentrale Deutsche Zeitung*. – 2002. – Вересень – С. 1–4.

Владимир Васильчук

НЕМЕЦКАЯ ОБЩИНА В КИЕВЕ: ИСТОРИЯ И СОВРЕМЕННОСТЬ

Цель статьи заключается в исследовании деятельности выдающихся немцев Киева в разные периоды истории Украины. Актуальность темы состоит в использовании опыта прошедшего в условиях становления современного Украинского государства.

Ключевые слова: этнические немцы, ректор университета, образовательная и экономическая политика, национальный вопрос государства, общественные организации.

Volodymyr Vasylychuk

GERMAN COMMUNITY IN KYIV: PAST AND PRESENT

This article deals with the activities of prominent Germans in Kiev in different periods.

Key words: ethnic Germans, Rector of the University, the educational and economic policy, the national question of the state and public organizations.